

Боса В. П.,

старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу
Київського університету туризму економіки і права,
аспірант

Київського національного лінгвістичного університету

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ В МОВІ ТА
В МОВЛЕННІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДЕПРЕСИВНОГО

Анотація. Стаття розглядає невербальні засоби зображення депресивного стану героїв у повоєнній іспанській прозі другої половини ХХ століття та їх класифікація. Вербалізація кінем відповідно від змісту розкриття.

Ключові слова: невербальна поведінка, кінеми, жест, паралінгвістика, кінетичний компонент, вербалізація кінем.

Постановка проблеми вивчення невербальних засобів комунікації обумовлена значущістю репрезентації немовних компонентів в умовах коли герої перебувають в депресивному стані. У зв'язку з названою проблематикою інтерес до вивчення жестової комунікативної поведінки при депресивному стані і способів її передачі досить високий. У численних наукових роботах невербальні засоби аналізуються відповідно до основних напрямів: психологічні та соціальні аспекти; клініка і терапія різного роду порушень використання невербальних сигналів; еволюція жестів, невербальна поведінка дітей; аналіз видів невербальних ситуацій; типологія жестової поведінки на основі форм кінем. Тісна взаємодія невербальних засобів комунікації та їх співвідношення з мовними засобами в досягненні потрібного комунікативного ефекту відзначені в лінгвістичних працях разом з фізіологічним описом і зіставленню жестів відповідно до окремих аспектів в різних спільнотах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття, сучасні невербальних засобів комунікації на позначення депресивного стану в художніх текстах розглядалася як в загальнотеоретичному плані [Блінова, 1994; Верещягін, 1990; Геворкян, 1990; Дементьев, 1985; Железанова, 1982; Костомаров, 1990; Крейдлін, 2002 а; Накашідзе, 1981; Чанишева, 1996; Шелгунова, 1991]. Дослідженнями невербального спілкування як у лінгвістичному, так і в психологічному аспектах почалося ще на початку ХХ ст. й активізувалось у другій його половині (праці А. Хілла, Б. Успенського, Г. Колшанського, І. Горелова, Г. Уайнрайта, Ю. Фаста, Р. Бердвістела, А. Піза та ін.). Кінетичну фразеологію вивчали такі російські вчені, як С. Григор'єва, М. Григор'єв, А. Козиренко, Г. Крейдлін, Т. Черданцева. Однак праць, присвячених дослідженню жестових елементів кінетичної поведінки на матеріалі іспанської повоєнної прози другої половини ХХ при передачі депресивного стану героїв ще не було. Саме цей фактор і зумовлює вибір теми цієї статті.

Метою даної статті є спробу проаналізувати та декодувати саме невербальні засоби при передачі депресивного стану головних героїв. Дослідження невербальної поведінки героїв у повоєнній іспанській прозі, які мають у своїй семантиці жестову поведінку героїв. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: з'ясування статусу жестових кінем та їх номінативної функції; розроблення класифікації співвідношень вербального представлення жестів і їх значень.

Матеріалом дослідження є іспанський повоєнний роман А.М. де Лера «Las últimas banderas».

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним параметром невербальної поведінки є кінетичний компонент, що виникає на основі комунікативно-значущого руху обличчя особи, корпусу або кінцівок людини. Сукупність таких дій утворює найближчу, по відношенню до основної (вербальної), семіотичну підсистему-кінетичну [8, 167]. Кінеми визначаються, як значимі мімічні і пантомімічні руху, що входять до комунікації в якості невербальних компонентів при безпосередньому спілкуванні комунікантів [1, 221]. Серед таких рухів найбільш поширеними є жести.

Термін «жест» походить від латинського *gestus*, що означає «діяння», «дія». За своїми комунікативним характеристикам елементи мови жестів є самостійною системою, також необхідною як для ефективної комунікації, так і для словесного вираження. Знаковий характер – це саме те, що відрізняє жест від чисто фізіологічних, утилітарних рухів людського тіла: «Жести, хоча і мають таку ж фізичну природу, що й рухи, вони завжди служать для вираження якогось нетривіального сенсу» [6, 174].

Дослідженнями мови жестів займається паралінгвістика. Сама назва «паралінгвістика» (від грец. *para*-біля), було введено американським ученим А. Хіллом, що вказує на лінгвістичну спрямованість цієї дисципліни [5, 71]. Спочатку в якості паралінгвістики розглядалися лише явища звукового характеру, які супроводжували мову. Однак виключення зі складу паралінгвістики різних рухів тіла, міміки, жестів, поз не давало повного уявлення про невербальну комунікацію людини і значно звужувало її межі. Це призвело до того, що в 50-ті роки минулого сторіччя виокремилась особлива область дослідження – кінетика (від грец. *Kinesis* – рух), основами вивчення якої були закладені американським антропологом РеємБердвіслом.

Кінетичні компоненти входять до складу загальних паралінгвістичних засобів. Акцентуючи увагу на значущих смислових невербальних рухах, Г. В. Колшанський пише, що «для лінгвістики істотним є дослідження способу вклю-

чення сторонніх для мови засобів в процесі мовлення як допоміжних чинників, які функціонально входять в акт комунікації. Співвідношення фонетичної, лексичної і граматичної структури мовного акту з немовними засобами, які сприяють формуванню однозначно сприйманого мовного повідомлення, і є найважливішим об'єктом вивчення одного з розділів лінгвістичної науки – паралінгвістики. Саме тому паралінгвістика не може бути розділом науки, що вивчає лише ситуації і поведінку людини, вона повинна бути наукою, що ставить собі завдання безпосередньо лінгвістичного тлумачення немовних факторів стосовно конкретної структури мовного висловлювання, завдання вивчення функціональних зв'язків, можливостей меж, видів цих факторів та їх взаємодія з мовноструктурою» [5, 71].

Проблема репрезентації невербальних засобів комунікації також заслуговує на увагу з точки зору міжкультурної комунікації та теорії перекладу. Літературознавство показує, що жести в різних культурах часто співпадають за змістом, але способи їх словесних описів ґрунтуються на конструкціях з різним синтаксичним ладом, лексичним наповненням і фразеологічним значенням [7, 121-129].

Засоби репрезентації невербальних засобів комунікації неоднорідні і розрізняються за складом, структурою і семантичними характеристиками, саме тому існує декілька способів вербального подання жестової комунікації. В лінгвокультурології (С. М. Верещагін і В. Г. Костомаров) вводиться термін *кінематичний вислів*, який розуміється як будь-яке словесне відображення немовного знака [2, 269].

Вербалізація кінем, мірем і паралінгвізмів спрямована на забезпечення як найбільш повного розкриття їх змістовної сторони. Виокремимо три види кінесичних висловів: 1) *deskriptivni*, 2) *interpretativni*, 3) *deskriptivno-interpretativni*, де вживання кожного виду зводиться до розпізнавання тих специфічних значень, які невербальні засоби комунікації набули в конкретних актах спілкування [4, 38].

Deskriptivni вислови, експлікують лише форму кінеми, відображають індивідуальні особливості її виконання. Саме тому значення жеста розкривається через опис форми, що обумовлює складність його семантики, що поєднує експліцитний (або буквальний) і імпліцитний (або символічний) смислові плани. Актуалізація останнього відбувається на тлі лінгвістичних параметрів (контексту) і екстралінгвістичних умов (знання самих кінем). Deskriptivni кінесичні вислови будуються за двома основними моделями:

1) за допомогою назви руху та органу, який виконує дію. Так, дієслово *abrazar* (обіймати) містить у своєму значенні сему *brazo* (рука);

2) за допомогою розгорнутих висловів, що дозволяють конкретизувати форму виконання кінем, додатково характеризуючи сам рух та / або орган, який задіяний у виконанні, наприклад: *patear* (pata – лапа, нога) *enojado, caprichosamente* – тупнути ногою сердито, капризно.

Якщо, на думку адресанта, форма кінеми або міреми-нерелевантні, то її опис конкретизується з повідомлення, а значить, вживаються *interpretativni* кінесичні вислови, які покликані для вказівки того, що в описуваному акті безпосереднього спілкування було передано кінесично (*hacer un gesto, movimiento* – зробити жест, рух). При цьому вислів здатний не тільки передавати значення жести, а й уточнювати інтенсивність вираження кінеми, трива-

лість її зовнішнього прояву, виокремлення відтінків або передачу комплексу емоцій.

Deskriptivno-interpretativni кінесичні вислови це вислови, де експлікуються обидві сторони невербального символу, тобто розкривають як формальну, так і змістовну сутність жести. Ступінь розкриття у таких випадках може бути різною: з вказівкою на основне значення кінеми без специфікації з мінімальним поданням форми «рух + орган» (*juntar las manos* – з'єднати (схрестити) руки); з деталізацією кінеми – додатковою характеристикою руху або органу, що приймає участь, та/або уточнює описувану ситуацію (*juntar las manos enseñal de la defension o negacion* – схрестити руки на знак захисту / заперечення).

Слідом за рядом дослідників, ми вважаємо, що терміни *невербальні засоби комунікації, несловесні; немовні, кінематичні, жестові*, нами будуть використані як синоніми. До паралінгвістичних компонентів віднесемо властивості звукової мови, як діапазон модуляції голосу, ступінь гучності, специфічне експресивно-емоційне забарвлення, під інтра- і екстралінгвістичними характеристиками маємо на увазі фактори зовнішнього середовища, або будь-яке об'єднання, що лежить на поверхні мови і підкріплюється абсолютною однозначністю конкретного комунікативного акту» [5, 7].

Невербальне спілкування може бути усвідомленим і неусвідомленим. До цього треба додати ще й таку його особливість як навмисне і ненавмисне. Хоча в переважній більшості звичайні люди, які не пройшли спеціальної підготовки, як правило, не усвідомлюють або мало усвідомлюють свою невербальну поведінку. З іншого боку, за оцінками фахівців невербальний комунікаційний канал порівняно з вербальним несе велике інформаційне навантаження: за допомогою мови тіла люди передають від 60 до 70% всієї інформації в процесі спілкування.

Саме тому невербальне спілкування є важливим компонентом процесу взаємодії. Це означає, що в одному випадку інформація може передаватися одним суб'єктом спілкування (відправником) з усвідомлюваною метою донести цю інформацію до відома іншого суб'єкта (отримувача). Прикладами можуть бути: жест, який вказує комусь напрям; погляд, виражає увагу до співрозмовника; загрозна поза, яка свідчить про певні наміри людини, і т. д.

Використання невербальної мови депресивного стану героїв, обумовлене конкретною ситуацією взаємодії та слугує для компенсації відсутніх або недостатніх смислів при передачі повідомлення. Кінеми, як правило, виконують функцію допоміжного елемента для досягнення однозначності комунікації у зв'язку з узагальненим і полісемантичним характером власне мовних засобів. Практичні спостереження за поведінкою комунікантів показують, що невербальні засоби зображення депресивного стану в сукупності з вербальними засобами впливають на обсяг і якість переданої інформації. Однак, ряд вчених стверджує, що кінесичні елементи здатні самостійно виконувати будь-яку з функцій словесного мовлення [3, 112]:

- *асоціативну* контактоустановлююча: поскрипування стільцем, щоб привернути увагу: (*crujir la silla*)
- *емотивну* – грюкнути дверима: (*dar un portazo*)
- *волюнтативну* (волевиявлення) – наказовий погляд: (*extendió su mano y señaló la puerta, señaló con el dedo, el tono empleado dejaba pendiente la amenaza*) [9, 27]

• *комунікативну* – кивок у відповідь на питання: (...*Matilde movió lentamente la cabeza...*; ...у *Federico movió pensativamente la cabeza; Éste movió la cabeza negativamente* у *Molina prosiguió diciendo...*) [9, 26]

• *апелятивну* – взяти співрозмовника за руку: (*tomar la mano*; *asir de la mano*;...*Federico estrechó la mano...*) [9, 43]

• *репрезентативну* – блиснути очима по відношенню до адресата: (...*cuys grandes ojos parecían querer devorar su rostro...*; ...*cruzar on las miradas*; ...*medió con la mirada...*) [9, 25].

Висновки та перспективи. Отже, невербальні засоби комунікації являють собою складний феномен, що включає увесь спектр способів несловесної передачі інформації, відображення емоційних реакцій і станів, а також позначення стратегічної лінії в інтерактивній поведінці комунікантів. Жестові компоненти мовного спілкування усвідомлюються в процесі комунікацій як знаки, від ступеня володіння якими залежить успіх взаємодії. За фізичною природою вони діляться на фонаційні, мімічні, міремічні, жестові, пантомімічні (руху тіла, пози) та змішані. Залежно від передачі значення реалізуються ті чи інші жестові комплекси.

Робота має перспективи подальшого наукового розвитку. Перспективи вбачаємо в застосуванні запропонованого аналізу на базі художньої прози (роману). Дотепер аналізувалися лише тексти на позначення драми, сумніву, самотності, радості, компліменту.

Література:

1. БЭСЯ. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Большая рос. энцикл., 1998. – С. 221.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура [Текст] / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Высш. школа, 1990. – 269 с.
3. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации [Текст] / И. Н. Горелов. – М. : Ком Книга, 2006. – 112 с.
4. Дементьев А. В. Способы и средства вербального отражения кинесики (на материале совр. англ. языка) [Текст] / А. В. Дементьев. – М., 1985. – 38 с.
5. Колшанский Г. В. Паралингвистика [Текст] / Г. В. Колшанский. – 2-е изд., доп. – М. : Ком Книга, 2005. – 96 с.
6. Крейдлин Г. Е. Национальное и универсальное в семантике жеста [Текст] / Г. Е. Крейдлин // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. – М., 1999. – С. 170-185.
7. Рулёв П. С. Межъязыковое сопоставление и особенности перевода кинематических речений [Текст] / П. С. Рулёв // Перевод и стилистические ресурсы языка. – М., 2004. – Вып. 488. – С. 121-129.
8. Степанов Ю. С. Семиотика / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1971. – 167 с.
9. Ángel Mariade Lera Las últimas banderas Barcelona, España, Editorial Planeta, S.A., Córcega 1967, – 407p.

Боса В. П. Невербальные средства коммуникации в языке и в речи на обозначение депрессивного состояния

Аннотация. Статья рассматривает невербальные средства изображения депрессивного состояния героев в послевоенной испанской прозе второй половины XX века и их классификация. Вербализация кинем соответственно от содержания текста.

Ключевые слова: невербальное поведение, кинемы, жест, паралингвистика, кинетический компонент, вербализация кинем.

Bosa V. Non-verbal communication in the language and in a speech of the depression

Summary. In the article examines the non-verbal means of protagonist in postwar Spanish prose of the late twentieth century and their classification. Verbalization kineme according to the contents of the disclosure.

Key words: non-verbal behavior kineme, gesture paralinguistic, kinetic component kineme verbalization.